

I. E. RUBIN:

SLOVO.

SPOMIN.

Po mestnih ulicah so gorele že luči, ko sta prišla v mesto. Oblačen jesenski večer je bil in zdajpazdaj se je vlil precejšen dež. Ljudje so nejevoljni nad slabim vremenom hiteli sempatje in ulice so se skoraj praznile. Le dolgočasni vozovi tramvaja so se izprehajali s svojim neprestanim žvenkljanjem in ju podili s ceste, kadar sta se umaknila drugim boljšim ljudem s trotoarja. Mati se je vselej strahoma ozrla, prišla sina za roko in zbežala zopet na trotoar. Prešla sta skoraj celo mesto med večnim umikanjem in ropotom.

„Počakaj, Francelj, počijva si, jaz sem trudna“, je rekla mati in sedla na klop ob cesti. Vožnja po železnici, prestani dan, hoja skozi mesto, skrb in strah, vse to je mater utrudilo. Sin je odložil svoj kovčeg na tla in sedel poleg matere. Mati se je ozrla na sina in zasmilil se ji je. Bila je to navadna historija, ki se gode vsak dan na tistem mestu.

„Ali nisva še kaj pozabila, Francelj?“ vprašala je mati zamišljeno.

„Ne vem“, je odgovoril sin in gledal pred se v tiho deževno noč in mislil bogvekak.

Mati se je zamislila. Grozno težka se ji je zdela ta pot... Hodila jo je že drugič... Pred petimi leti je odšel mož v Ameriko. Čez tri leta je pisal, naj pride za njim starša hči. In moralo se je zgoditi. Bilo je prav kot danes. V trenutku se je mati vsega spomnila. Slovo doma, pot v mesto, in zopet slovo in žalost in jok. Zdelo se ji je, kot da je vse tako usojeno, in da je vsega že navažena. Vse njeno življenje je bilo polno solz in joka, in malo je pomnila lepih dni. Spomnila se je, kako težko ji je bilo takrat poslati mlado hčerko v tuji svet med tuje ljudi, daleč čez morje, ko sama ni vedela ne kam ne kako, ko nihče ne ve, kaj se

lahko zgodi po poti. Kadar so potem o njej govorili ljudje, se je zjokala, kadar je videla domača dekleta skupaj, nje nekdanje tovaršice, se je zopet jokala. In zdaj zopet eden... Mati se je zopet ozrla na sina in si otrla solzo. Imel je šele šestnajst let, njej se je zdel še popolnoma otrok. Mati se je spomnila, da je tu nekje večerjala s hčerko.

„Ali si lačen, Francelj?“ je vprašala sina. Mrzla burja je zavila po cesti in sprožila težke deževne kaplje z dreves.

„Ne“, je odgovoril sin zamišljeno in se stresnil od mraza.

Težko je bilo materi. Rada bi mu bila plačala z zadnjimi krajcarji zadnjo večerjo na domači zemlji, da bi imel za veden spomin, da je ob materi večerjal zadnjikrat. Le denarja ima malo, in Bog ve, kaj še pride...

Spomnila se je doma na svojo družino, na hišo, na kravico, če je vse v redu... In pred oči so ji prišli vsi spomini, ki so bili v zvezi z domačo hišo. Spomnila se je nekdanjega bogastva pri Maslenu. Vsi so spoštovali rajnega Maslena. Govorili so, da ima tisoče v škrinji in niso verjeli, ko je starec tožil o slabih časih. Vsi so že naprej blagrovali tisto, ki bo prišla na to domačijo. Tako je bilo takrat, ko se je ona možila. Prišla sta stari Maslen in stric Tine in sta snubila. Vse je šlo mirno in srečni so bili prvi meseci, prva leta. Vse so jo zavidale... Potem pa se je vse izpremenilo. Prišla je tožba, težave, dolгови, prepiri — in ni je bilo več sreče... Kot da je bilo usojeno.

In mati se je spomnila vsega, vsega... Okoli je ležala mrzla jesenska noč, luči so gorele daleč po ulicah, zdajpazdaj je prihitel kak človek mimo. Mati se je zopet ozrla na svojega ljubljence, ki je gledal z resnimi očmi v čudno-otožno noč in menda sanjaril o daljnih tujih mestih, o lepotah

sveta, o prijetni vožnji in se včasih s tesnim srcem spomnil na zjutranje slovo od bratcev in sestic. In ko se je spomnil, kako se je zadnjič ozrl na tiho domačo hišo, se je stresnil in hotele so ga znova zaliti solze...

Ozrla se je mati na njega in ga vprašala:

„Ali te zebe, Francelj?“

„Ne“, odgovoril je in si z rokavom otrnil solzo. Videlo se je, kako mu je težko. Mati se je spomnila, kako so nekoč brali podobno povest doma — po zimi okoli gorke peči — in so vsi jokali... Spustila se je v jok in zakrila obraz z objokano ruto. Bilo je v tisti povesti, prav kot pri njih. Mož je prihajal domov ponoči, ob dveh, ob treh, ob štirih, včasih ga pa ni bilo celo noč in cel dan. Poslala je ponj v gostilno, a tudi tam ga ni bilo, saj pijanec ni bil. Bil je v mestu zaradi pravde; iskal je pravice, in ko ni mogel več nazaj, je moral naprej, naprej, da bi rešil sebe in družino. Gospodarstvo pa je šlo nazaj, vedno nazaj, ker ni bilo gospodarja, ona pa ni mogla vsega. In tako je prišel včasih domov, izmučen, lačen, potrta. Smilil se ji je, in včasih niti besedice nista izpregovorila. On je imel svoje skrbi in če ga je ogovorila, je gledal nanjo zaničevalno, divje, prezirljivo... In to se je ponavljalo meseca in leta... Nekoč pa je prišel domov čuden, otožen, s pijanimi očmi... Bil je vesel in govoril je mnogo... Včasih pa so se mu zablestele oči, da se ga je bala... Stregla mu je, in on jo je gledal hvaležno, skesano. Nazadnje pa je zajokal, zajokal kot dete. —

„Pri kraju smo“, je rekel in stisnil pesti na mizo. „Prokleti sleparji!“ In naslonil je glavo na roke in jokal. Ona se ni čudila. Vedela je kaj vse to pomeni; ni mu rekla očitajoče besede, molčala je in tudi jokala. Okrog je spalo petero otrok mirno spanje in razločno se je slišalo njih brezskrbno dihanje.

„V Ameriko pojdem“, je rekel on nekoliko potolažen in si je ni upal pogledati. Ona je poslušala tiho brezskrbno dihanje otrok in huje zajokala...

Črez štirinajst dni je odšel. Delal je najlepše obljube, lepo se je poslovil od otrok in sosedov. Spremila ga je, poslovila sta se in potem je jokala cel dan. Bil je prvi dan dolgih bodočih let. Kakor da je slutila, kaj jo vse čaka. Prejokala je cele dni. Kadar se je spomnila tistih besedi, ki mu jih je rekla nazadnje: Ne pozabi nas — in ko se je spomnila njegovega pogleda, ko so ga zalile solze, se je zjokala še huje. In vse je prestala...

Otroci so spraševali: „Mama, kje so ata?“ In ona jim ni vedela odgovora in zdelo se ji je, da je materino srce izpilo takrat kupo do dna, ko je po noči v skrbeh poslušala brezskrbno spanje peterih ljubljencev.

Med tem pa so se oglašali upniki od vseh strani, tirjali in pretili so s tožbami. Žugali so prodati vse in jih izpoditi iz hiše. Ona pa je prosila, prosila in jokala, ter pritiskala kljuke pri vseh različnih gosposkah... Mrzla zima je bila, ko je iskala vsa premrla od mraza po ulicah dohtarske naslove, doma pa jo je čakalo petero otrok... Mrzel večer je že bil, ko je našla hišo...

Veter je zopet zavel. Mati se je zavedla v svojih spominih. Po cesti so prihajali ljudje. Bila je cela črna truma.

„Že gredó“, rekla je mati in vstala. Tudi France je vstal in se ozrl po cesti. Bili so izletniki, ki so šli na kolodvor. Z njimi je imel iti tudi on, tako je bilo zmenjeno. Vsi so stopali tiho, noseč vsak svojo prtljago. Tuintam se je slišalo še kako govorjenje, sicer pa samo koraki po mokri blatni cesti.

„Ali greste v Ameriko?“ je vprašala mati.

„Da, gremo“, je odgovoril visok kmet in hitel za drugimi.

Mati se jim je pridružila. S težkim srcem je stopala poleg sina za to črno trumo. Bogve, kaki ljudje so vse med njimi. Nesrečno ljudstvo, kako mora iti za svojo srečo...

In šli so po temnih, nerazsvetljenih potih, po blatnih cestah, v dalji pa so se jim svetile svetilke kolodvora...

Prišli so na kolodvor, ter se utrujeni posedli po svoji prtljagi in po klopeh. Vmes

pa je hodil agent in naročal to in ono ter urejeval potne liste. Vsi so molčali zamišljeni in mislili na bodočnost. Nekateri so dremali in naslanjali utrujene glave na zid. Mati je sedla s Francetom v kot in gledala na ljudi. Bili so zdelani in utrujeni obrazi z objokanimi očmi; njih pogledi so gledali obupno-radovedno predse, kot da bi iskali bodočnosti... Vsak je premišljal svoje in gledal na svoje sotrpine. Ura na steni je počasi pomikala svoje kazalce. Vsi so se ozirali nanjo. Vlaki so se sprehajali dolgočasno po kolodvoru in njih pisk je vsakokrat nemirno pretrgal tišino oblačne noči. Vozovi so se premikali s težkim škripanjem, vmes pa so se kazale motne luči.

Mati je zrla zdaj nemirno premikanje silnih lokomotiv, zdaj mirno spanje izselnikov. Njene misli so sčasoma odhitele daleč daleč po železniških in morskih cestah v daljne tuje prekmorske dežele iskat svojih dragih. France se je naslonil ob nje roko. Pogledala ga je ljubeznjivo in vprašala:

„Ali si zaspan, Francelj?“ ...

Sin je pokimal in v tem trenutku zaspal... Milo se je storilo materi. Čutila je vse, kar je moral čutiti on. Slovo, ločitev od dragih bratcev in sestic, od domačega kraja, strah pred potjo v neznano deželo: vse to ga je moralo utruditi. In potem še dolga hoja...

„Zadnjič spiš ob materi,“ je šepnila tiho predse, da bi ga ne vzbudila, in pri srcu ji je bilo čudno-otožno, milo. Mislila je na pota, ki jih bo moral hoditi, mislila na težko delo, v zakajenih tovarnah ali pod zemljo, kjer si bo z nevarnostjo svojega mladega življenja služil revež vsakdanji kruh. Ah, da je tako usojeno! In zakaj ne drugače, da bi živeli mirno ob materi, da bi doma imeli vsi dovolj kruha, v domači hiši, na domači zemlji... In tako gredo drug za drugim in sčasoma izprazniijo hišo in njo pustijo samo. Gredo, odidejo in ni jih več nazaj. Ona pa je priklenjena na hišo in dela in trpi, da bi jim ohranila dom, da bi se imeli kam vrniti, kadar se vrnejo...

Na nasprotni strani sta dremala mlad mož in mlada žena drug ob drugem. Ona

je bila naslonjena na njegovo ramo, on pa se je opiral na potni kovčeg, ki je ležal sredi med obema. Tudi ona menda zadnjič sloni ob njem, je pomislila mati, ko je gledala njiju od težav shujšane obraze. In spomnila se je na prva svoja leta.

Zopet je zapiskal vlak, in vsi so se vznemirili, dasi ura še ni bila pol ene... dremajoči so se vzbudili ob nenadnem šumu, a ko so spoznali, da še ni čas, so zadremali dalje. Vsak pisk je zbolel mater v srce. Bala se je trenutka, ko bo zapiskal vlak, ki ji bo odnesel zopet enega ljubljenca iz njenega skrbnega naročja v tuji mrzli svet. Ko bi mogla, vrnila bi se domov, ostal naj bi doma, in ona bi trpela, delala, samo da bi imela svoje okoli sebe. Dosti je že prestala in še toliko bi hotela, samo da bi ostali doma...

V čakalnico je prišla večja šumna pijana družba. Zopet so se vsi vzbudili in se radovedno ozrli. Družba se je ustavila v čakalnici, smejala se in vpila. Bili so ženske in moški. Začeli so peti. Ob klopi je stal star kmet s svojim sinom. Gledal je pijano družbo in pljunil na tla: „Fej, baba, kako grdo poješ!“ je rekel in šel s sinom ven...

France se je prebudil.

„Le spi, le,“ mu je prigovarjala mati. France se je zopet naslonil in zaspal. Ona je zrla na njega, kot da hoče zadnjič vtisniti v spomin njegovo podobo. Hotele so jo zaliti solze. V hipu se je spomnila vsega njegovega življenja: kako je spal v zibki, kako je shodil, kako je izrekoval prve besede, kako je tekal okoli hiše, vse, vse, do današnjega dne. In zdaj gre od nje med izprijeni svet in Bog ve, kod ga bo vodila pot, mogoče po grdih, ostudnih potih neznanega ji velikomestnega življenja. Nesramni tovariši bodo morda trošili njegov trdo zaslužen denar in ga pogubili... On pa bo pozabil na njo, na mater, na Boga, na dom, na krstno cerkev, na vse... Mati je zaihtela in strahoma prekrizala Francetu čelo, usta in prsi. Ko bi mu mogla dopovedati, a zdi se ji še preotročji! In preden se bo zavedel, ga bodo imeli mogoče v svojih rokah ljudje,

